

Bulányi György

Pál hároméves tartózkodása Arábiában 34–36-ban

Részlet a szerző Merre ne menjek? c., közelmúltban megjelent könyvéből

Ha ez az Arábia, mint egyesek feltekezik, a Sínai-félsziget közelében található, a Nabateusok országa, akkor nagyjából 700 km-re fekszik Damaszkusztól délre.

Pál maga számol be róla: *De amikor tetszett annak, aki már születésemtől fogva kiválasztott és kegyelmével meghívott, hogy kinyilatkoztassa bennem Fiát, hogy hirdessem a pogányoknak, nem hallgattam a testre és a vérre, és Jeruzsálemben sem mentem föl apostoleldőimhez, hanem elmentem Arábiába, majd ismét visszatértem Damaszkuszba. Három év múltán azután fölmentem Jeruzsálemben (Gal 1,15–18).*

Ennyi élmény, s mindez pár héten, pár napon belül, sok embernek. Feldolgozásához kell a kikapcsolódás. Nem elég negyven nap, mint Jézusnak a pusztában. Kell három év.

Mi is történt? István beszéde. A maga ezen kelt haragja-megzavarodása a kövezők ruhájának őrzése közben. István végtörténete: *Ő azonban a Szentlélekkel eltelve fölnevezett az ég-re, és látta az Isten dicsőségét és Jézust az Isten jobbján. Felkiáltott: „Látom, hogy nyitva az ég, és az Emberfia ott áll az Isten jobbján.” Erre ordítani kezdtek, befogták fülüket, s egy akarattal rárontottak, kivonszolták a városból, és megkövezték. A tanúk egy Saul nevű ifjú lábához rakták le ruhájukat. Míg kövezték Istvánt, így imádkozott: „Uram, Jézus, vedd magadhoz lelkemet!” Majd térdre esett és hangosan felkiáltott: „Uram, ne ródd fel nekik bűnül!” Ezekkel a szavakkal elszenderült. És Saul helyeselte meggyilkolását (ApCsel 7,55–8,1). Annak a meggyilkolását helyeselte Pálunk, aki látja, hogy nyitva az ég, és látja azt is, hogy az Emberfia ott áll az Isten jobbján. Azét, aki kövezés közben a megkövezőiért is tud imádkozni: *Uram, ne ródd fel nekik bűnül!* Aztán megke-ményíti a szívét, amikor 33–34 körül visszatér Jeruzsálemben. Aztán neki is megnyílik az ég. És ő is hall egy hangot az égből: *Miért üldözöl?* És megvakul. És meggyógyul. És megke-resztelkedik. És megért valamit. És beszélni kezd arról, aki megszólította őt. És azonnal meg akarják ölni őt is. És kosárban kell leengedni őt a falon.*

Aztán az történt, hogy kilépett a kosárból, s elment Arábiába. Arábia nagy. A mai Szaúd-Arábia másfél

millió négyzetkilométernél is nagyobb. Az akkori lehetett kétmillió. Nagy-Magyarország belefért hatszor, a csonka meg jó húszszor. Hol keressük Pál Arábiáját? Ott, ahol eltölthet egy Pál-formátumú ember három évet. Egy ember, aki hallotta a maga nevét Jézus ajkáról. Én találtam ilyen helyet? Csak kerestem.

Pál nem tartozott a Tizenkettőbe: Tarzusban élt, amikor Jézus Galileában-Júdeában tanított. Miután a damaszkuszi úton földre vágta őt alighanem lelke terhe is (hiszen Pál Jézus-tanítványokat kívánt börtönbe juttatni!), Arábiába megy, és nem a Tizenkettőhöz tanulni, Jeruzsálemben. Mindmáig mély titok, kikkel találkozott Arábiában. Arra viszont következtethetünk, hogy mit tanult ott, mert az arábiai három esztendő végeredménye nem titok. Címe: *Az én evangéliumom. Pálé és senki másé.* Nem a Tizenkettőtől tanulta a benne foglaltakat. Summája: Ádámban mindannyian vétkeztünk, s ennek folytán rajtunk a kárhóztató Isten haragja – de Krisztus gólgotai halála tisztára mosott minket. Mint mondtam, következtethetünk e végeredmény-summából.

Elemekre szedem e summát. Négy állítás van benne:

- Ádám vétkezett
- Mi is vétkeztünk Ádámban
- Krisztus meghalt
- Krisztus halála tisztára mosott minket

Kettőt tudott ezekből a Tizenkettő is: a) Ádám vétkezett és c) Krisztus meghalt. Kettő viszont merő újdonság volt számukra: b) Mi is vétkeztünk Ádámban, és d) Krisztus halála tisztára mosott minket. Következtetésem: a merő újdonságban lehet ludas Arábia.

A Mediterráneumban a jézusi üzenettel egy időben hódított egy másik szellemi-vallási irányzat is. Azt tanította, hogy valami végzetes baj történt az emberiséggel, már léte hajnalán. Az történt, hogy merőben szellemi létezését az ember lecserélte a jelenlegi, a tapasztalható testre. Ez az irányzat keveseknek szóló, belső és titokzatos, ezoterikusnak mondott ismeretet kínált. (Görögül *gnóoszt*: lényegében a fenti történés tényként elfogadását.) Az ismeret kihúzza a bajból: visszakerülhetünk eredeti szellemi állapotunkba – e felismerés által.

Ezzel az irányzattal találkozhatott Pál Arábiában. A törvény és a próféta ismerője természetesen elutasította – mint mesét – eredeti szellemi létezésünknek testre cserélését, de elfogadta belőle az ősi baj gondolatát, s persze az abból megváltódás, a kiszabadulás szükségességét. Behelyettesítette a gnosztikus ósbajt az ugyan-csak az emberi lét hajnalán történt ádámi-évi ósbűn-esettel s következményével: a Paradicsomban, az Isten közelében élhetés elvesztésével. A megváltó ezoterikus gnóoszt pedig lecserélte a megváltó hitre. Miként az Arábiában megismert gnosztikus szellemi irányzat egy gondolati tartalom segítségével kívánja visszahozni az embert eredeti istenközeli állapotába, úgy Pál is egy ténynek: Jézus halála (ill. Istent engesztelő kiomlott vére) tényének tulajdonítja az ember ügyét rendbetevő erőt. Az erről beszélő páli ismerettartalom kerül a gnosztikus tartalom helyére. Üdvőségünk feltételévé lesz Pál igazának elfogadása, azaz a megváltó hit. Miben? Jézus Istent kiengesztelő, minket megváltó halálában.

Ez kopernikuszi fordulatot okoz majd a Jézus-mozgalom történetében. A galileai halászok védtelenek vele szemben. Ők ismerik a néptanító Jézus népet tanító szintű példabeszédeit, Pál viszont elvégezte a jeruzsálemi teológiai főiskolát, s ezenfelül három posztgraduális évet tölt még Arábiában. Nem közönséges élményeken megy ott keresztül: *Ismerek egy embert Krisztusban... és tudom, hogy ez az ember hogy testben-e vagy testen kívül, nem tudom, csak az Isten tudja elragadtatott a Paradicsomba, és olyan kimondhatatlan beszédeket hallott, amelyeket nem szabad embernek elmondania...* (2Kor 12,2–4). Arábiában történt ez? Nem mondja meg Pál. Ott is történhetett. Valamiféle beavatásban részesülhetett, ami teljes bizonyossággal töltötte el őt. Teológiai közléseit Jézustól kapott kinyilatkoztatásként adja elő, sőt kinyilatkoztatás folytán utazik (Gal 2,2) még Jeruzsálemben is, ahol képes érvényesíteni álláspontját. Sőt, ezt követően Antiochiában még Pétert és Barnabást is helyére teszi (Gal 2,11–21).

Jézus a háromévi tanítás után a Lélekre bízta a Tizenkettőt. Ezt követően lép elő Pál, és mondja: *Az evangélium, amelyet hirdettem, nem embertől*

származik, mert én nem embertől vettem, nem is tanítottak rá, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásból kaptam (Gal 1,11–12). A Jézus-mozgalom addig hivatkozhatik Jézusra, amíg a mozgalom elindítóját meghatározó szemlélet és célkitűzések vezetnek (tehát Jézuséi), és e szemlélet és célkitűzések meghatározóak maradnak a mozgalomra. Ha a mozgalom tagjait, esetünkben Pált, a Lélek olyan kinyilatkoztatásokban részesítené, amelyek alapvetően különböznek, sőt ellenkezőnek is azokkal a gondolatokkal, amelyekre Jézus a maga közösségét építette, akkor a Lélek leváltaná Jézus mozgalmát Páléra. Ha a Lélek a Fiúval fennálló gondolat- és létegyesége következtében nem részesíthet senkit sem a jézusi célkitűzésekkel ellenkező kinyilatkoztatásban, akkor az ily tartalmú „kinyilatkoztatások”, azaz hogy inkább csak állítások, tehát az említett páli tanítások, nem eredhetnek a Lélektől. Ha mégis tőle erednének, akkor Jézus hitelreméltóságával van baj, mert ez esetben Jézus küldetése nem Isten végérvényes szava hozzánk: azt leválthatja a Léleké, aki Jézus kivégzése után pár évvel már más tanítás képviselőjével bízta meg Pált. Ez persze elméletileg nem kizárt, utóvégre Isten azt csinál, amit akar. Pál vagy akárki igéje lehet Istennek Jézus utáni szava hozzánk. Csak az van teljességgel kizárva, hogy kivégzése után három évvel maga Jézus inspirálja Pált egy merőben új, a háromévi földi tartózkodás során közölt tanításával szövegesen ellenkezőre. Csak az van kizárva, hogy amit Pál mond, azt Jézus gondolta. Ha mégis, akkor Jézusnak ezt az új tanítást ezzel kellett volna megtoldania: „Feltámadásom után felérve az Atyához, rájöttem arra, hogy nem mondtam el nektek, hogy megváltottalak titeket Atyám haragjától!” Jézus pár évvel később lecsérlette volna azt, amiért meghalt a Golgotán?

Az a bizonyos kopernikuszi fordulat: A páli tanítás kopernikuszi fordulatot idéz elő a Jézus-mozgalom történetében. Nézzük meg e fordulat legfontosabbnak tetsző vonásait! Isten országa immár alapvetően nem Jézust követő életünkön fordul, hanem azon, hogy elhisszük-e a páli gnóziist; a hit üdvözít, nem a cselekedetek. Értelmetlenné válik nemcsak a zsidók reménye, az Ígéret Földjének visszaszerzése, hanem az egész emberi történelem is. Már csak pillanatok vannak hátra: oly kevés az idő, hogy már megnősülni sem érdemes, hiszen jön Krisztus a levegőégben, s megyünk mindannyian Hozzá, hogy mindörökké vele legyünk. Csak azok mentődnek meg ilyen módon, akik misztikusan egyesülnek Jézussal a keresztségben, s ezzel létre is jön egy új, és újra kizárólagos vallás. Kizárólagos, mert vallási, liturgikus cselek-

ménye, a keresztség az üdvösség feltétlen feltételévé válik.

Mindezek következtében a Jézus-mozgalomnak ki kell szakadnia Izrael vallásából, mert létrejött egy új vallás. Jézusé! Annak ellenére, hogy Jézus a maga mozgalmával éppen egy olyan közösséget hívott létre, amelyben akármely vallásos tartozunk is, teljesíthetjük Isten akaratát, építhetjük Isten Országát, ha magunkévá tesszük a szeretet érzületét és a mindent adás magatartását – mert ebben áll az Ország. A páli gondolatvilág viszont valást hív létre, bár a vallás szétéphetetlen szövetséget alkot az Evilági Országgal, amelynek célkitűzései lerontják az Isten Országának törekvéseit. Jézus elhatárolja magát s övét az Evilági Országtól, amikor az Evilági Ország rendeltenségeire emlékeztetve őket, ezt mondja az egymással vetélkedő tanítványoknak: *Köztetek azonban nem ez a rend, hanem aki a legnagyobb közöttetek, olyan legyen, mint a legkisebb, és aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál* (Lk 22,26).

Vannak felsőbbbségek. E vonás következtében érintetlen marad a páli tanításban az a struktúra, amelyben fennáll az Evilági Ország és a Sátán Ország. A kopernikuszi fordulatnak ez a negyedik vonása, ha lehet, még súlyosabb következményű, mint az előbbieket. Péter közli Kaifással, hogy nem a hallható szóval szóló főpapa kell engedelmeskednie, hanem a csak lelkiismeretén keresztül megszólaló Istennek. Meggyőződésünknek engedelmeskedünk, nem embereknek. Jézus tanítja, hogy nincsenek atyák, mi pedig mindannyian testvérek vagyunk. Pál pedig tudja, hogy vannak felsőbbbségek. Ez pedig engedelmes-ség-kapcsolatokat hív létre. Melyeket? Az Atya szereti a Fiút, a Fiú engedelmeskedik az Atyának. A Fiú szereti az embert, az ember engedelmeskedik a Fiúnak. A férj szereti feleségét, s ő engedelmeskedik férjének. A gazda szereti szolgáját, ez meg engedelmeskedik urának. Az uralkodó szereti alattvalóját, aki engedelmeskedik neki. Az egyházi vezető szereti, s a tagok engedelmeskednek neki. Jézus Péterrel hüvelyébe dugatja a kardot, Pál nem így viszonyul a felsőbbbségekhez. Nem, mert *a hatalom Isten rendeléséből van, s aki annak ellene szegül, Istennek áll ellen, mert nem ok nélkül viseli a kardot, hiszen Isten szolgája* (vö. Róm 13,1–5). Az engedelmessegre kötelezett ember büntetésnek van kitéve – engedetlensége esetén. Ez a jog világa. A tékozló fiú apja viszont nem bünteti az engedetlenkedőt. Egészen mást csinál vele. Nincs is engedelmessegre köteleze a fiú. Egészen mást: visszaszeretést kíván tőle az Atya. Jézus tanításában csak az eperfa engedelmeskedik a tanítványoknak, ember nem (vö. Lk 7,6).

Nem sok időnek kell Pál után eltelnie, hogy megtanuljuk: mi is lehetünk felettes hatóságok, és mi is elővehetjük hüvelyéből a kardot. Kiirthatjuk Koppány pogányait, hogy megkeresztelhesük nemzetünket. A tökefelhalmozás érdekében kirabolhatjuk az új világot, a bennszülöttek pedig megállapíthatják, hogy nem is Krisztust, hanem az aranyat imádjuk. Maglyán elégethetjük azokat, akik nem úgy tanítanak Istenről és Jézusról, mint egyházunk felettes hatóságai. S amikor az eretnekek ráébrednek, hogy nekik is felettes hatóságot kell találniuk tévedhetetlen igazuk védelmére, jöhet a harmincéves háború, jöhetnek a vallások véres küzdelmei egymással. Nincs az emberi történelemnek olyan kultúrája, amely fegyveres rablásban és tömegmészárlásban felvehetné a versenyt velünk, az úgynevezett keresztény kultúra hordozóival. Alighanem e történelmi sikerünk magyarázza mesés öntudatunkat. Napjainkban is, amikor a fordulat óta végre idehaza is büszkén emlegetjük e keresztény kultúrát és annak értékeit.

A Jézus-mozgalom pedig a páli alapvetés s a normál emberi esendőség erejében megírhatja a maga hadoklásának kétezer esztendő történetét. Címet is adhat neki: Jézus, a nagy sikertelen, és a sikeres Pál. (Nem Arábia magyarázza mindezeket? Az Ószövetség biztosan nem magyarázza. Hát akkor mi magyarázza? Pál zsenije az ok? Nagyon valószínűtlen. Kultúrfolyamatban élünk.)

A felvilágosodás kísérlete: „*Türte Miklós, türte, ameddig türhet.*” Ki ez a Miklós? Az Isten biztosan nem, mert ő máig is türi. Az Isten által megteremtett – nem a megváltott, csak a közönséges – emberi természet nem türte. Fellázadt ellene. Jó két százada. Megunta az egyház gyámkodását és eretnekségeit. Kívül helyezte magát rajta. Elvileg söpört el minden felsőbbbséget. Nem azt mondta ugyan, hogy ti mindnyájan testvérek vagytok, hanem azt, hogy *citoyen*, polgártárs, és hogy szabadság. Nem azt mondta, hogy a gazdagok pokolra mennek, hanem csak azt, hogy egyenlőség. Nem, hogy dugjuk hüvelyébe a kardot, de mondta, hogy testvériség. Az egyház válasza erre: minden könyvüket indexre tette, vallotta tovább a maga Isten rendelte tévedhetetlenségét, s hogy Isten rendeléséből vannak a különböző gazdagságintú társadalmi osztályok, miképpen a mennyben is az egymástól különböző angyali rendek és karok. S változatlanul vallotta, hogy bizony Isten kegyelméből uralkodnak rajtunk a megáldott fegyverekkel „igazságos” háborúkat kirobbantó és vezénylő királyok. S várta a jobb időket, amikor eltűnnek ezek az istentelen „illuminátusok” a történelem színpadáról.

Nem tűntek el, s a magyar szellemi élet és irodalom újjászületett ebből a felvilágosodásból. Petőfink arról az időről énekel, amikor majd a bőség kosarából egyaránt mindenki vehet, Vörösmartynk pedig erről: amikor majd a viszály elvérzik a csatákon. Egy versét idézném, mert a felvilágosodás erejében idehaza is nemzedék támadt, amely tudott újra hinni, remélni és szeretni. Másfél százada írta, s címe: *A Guttenberg-albumba*.

*Majd ha kifárad az éj
s hazug álmok papjai szűnnek*

*S a kítőző napfény
nem terem áltudományt;*

*Majd ha kihull a kard
az erőszak durva kezéből*

*S a szent béke korát nem cudarítja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből
a népszaroló dúsz*

S a nyomorú pór nép emberiségére javúl...

És így tovább. A felvilágosodásban támadt új életre a jézusi gondolat. Nem tudta azt megvalósítani, de tisztábban csengte az evangélium célkitűzéseit, mint a korabeli egyházi igehirdetés. A 19. század első felének gondolkodói el is jutnak a hűtlen sáfárról szóló példabeszédig, a gazdag ifjút bizony útjára engedő, s az Isten és országának ellenlbasát a pénzben, a Mammonban megjelölő Jézusig. A szocializmus gondolkodói a szabadság, egyenlőség és testvériség meg-nem-valóságának közvetlen okát a magántulajdonban jelölik meg.

150 évvel ezelőtt Marx Kiáltványa kockáztatja a szabadságot és testvériséget, hogy megvalósulhasson a nagy kisajátítás. Ezt követi hetven év munkásmozgalom, utána pedig hetven év létező szocializmus, majd térdre kényszeríti az egészet a tőkés társaságok világuralma. A 19. század nagy reményeit követi századunkban két világháború, Hitler húsz-, Sztálin hatvan- vagy százmillió halottja, Amerika részéről Hiroshima, Nagaszaki s a nukleáris és ökológiai katasztrófa fenyegetése – mind a felvilágosodás „melléktermékei”. Nem sikerült az új kísérlet sem!

*És fölharsant a béke dala,
a kereszté és a fényé,*

*az Új Marseillaise szent tüzén
kigyúlt a csipkebokr;*

*üvölt a gonosz: Nézd, Új jakobinusok
állnak a Volga vizénél!*

*S már csattog az ostor, az Új urak ostora,
csattog az Új rabokon.*

*Új rabok, Új éhség, Új börtönök! –
újra huába*

*zökkent régi sínéről újabbra a régi világ:
Új függönyök mögött*

*pereg az Ember Tragédiája
s üres egékbe vezérli a bűn*

a szeretet dalát.

– írja a századelőn egy húszéves költő, Szabó Lőrinc. Ugyanúgy nem

sikerült, mint a Jézustól elindított mozgalomé. Összeegyeztethetetlen elemeket nem lehet összeegyeztetni. Jézust Pállal, az egyenlőséget a szabadság és a testvériség eltiprásával. Akármilyen fájó, de mondom: sem Szent István kardjával, sem Rákosi Mátyás gumibotjával nem lehet Isten Országát csinálni.

Az észak-atlanti emberiség teremtette a felvilágosodást, s ma már tudja, hogy kísérlete csődbe ment. A csődtudat adott nekünk új korszaknevet: a posztmodernben vagyunk. Meg sem törve a katasztrófák fenyegető veszedelmétől, egyengetjük a katasztrófa útját. Mivel tesszük? Fogyasztunk. Azaz fogyasztanánk minél többet, s ezért reménykedünk, hogy valamelyik pártunk segítségével csak sikerül a bőséges fogyasztás határait Hegyeshalomtól keletebbre, mondjuk Békéscsabáig tolni. Mivel készítjük a katasztrófát? Nem házasodunk, s ha házasodunk is, nem nemzünk gyereket, mert a gyerek fogyasztja fogyasztási lehetőségeinket. Utánunk a vízözön! A nemzet jövője sem érdekes, az éhező milliárdok sorsa sem érdekes. Talán nekünk még kitarat az észak-atlanti szép új világ! – sóhajtok.

Mivel készítjük még? Steril misztikával. A vallási ipar termékeivel, szolgáltatásaival. Minden szolgáltatás jó, amely nem beszél arról, ami itt olvasható. Utánunk a vízözön, de addig is istenélmenyre vágyunk. Saját vallásunk is szolgáltatatható. Az is jó, csak egy kicsit színtelen, meg már túlságosan megszokott, és ezért unalmas. csodálatosabbra, élménydúsabbra tartunk igényt. Keletre, ezoterikusra, feldobóra. Hiszünk szívesen bármiben. A vallási ipar hihetetlen anyagi tőkével rendelkezik, fiadzik is nála a pénz. Meg is magyarázza, miért: Isten megáldja gazdagsággal, aki bízik benne...

Nem folytatom. Már csak annyit mondok, hogy ismerem olyanokat, akik erre az egészre nemet mondanak. Azért mondanak nemet, mert szeretnék folytatni a Jézus-mozgalmat. Egyik katolikus folyóiratunk éppen az elmúlt napokban jelentette be rájuk vonatkozó gyanúját: Igazán katolikusok-e ezek a folytatni akarók? Nem. Csak jézusisták. Nem is igazán katolikusok, mert azt is gondolják, hogy a Jézus-mozgalom folytatásához nem kell feltétlenül katolikusnak lenni, bár az sem akadály, ha valaki vasárnaponként katolikus templomban ünnepel eucharisziát. Nem akadály, mert a szelídeké lesz a Föld! Szót értenek mindazokkal, akik szeretnének reményt nyújtani, s nem zavarja őket ebben valláskülönbség. Miféle reményt? Azt, hogy nem patkányok öröklök

Bolygónkat. Nem, mert lehetséges az Isten Országá, hiszen rajtunk fordul. Lehetséges, ha akarjuk. Ha viszont a katolikus nemcsak az ötezer különböző vallás egyik válfaját jelentené, hanem azt az egyetemességet is, amely Isten gyermekének tekint kivétel nélkül minden embert, akkor boldogan versenyezhetnek a Bokorba vagy bárhová tartozók „az Isten szerint katolikus” megnevezés elnyeréséért. Ez ugyanis azt jelentené, hogy csak testvért ismer, akit szolgálni kíván, s akivel osztozni akar egészen odáig menően, hogy „senki nem mondana semmit a magáénak, mert mindenük közös” volna, s akivel ennek következtében nem is lenne többé miért verekednie, s így hüvelybe dughatná kardját. El is adhatná az ócskapiacon. Késlekedhetünk is ezzel. De ez esetben nem biztos, hogy megérjük a harmadik ezredfordulót. Nem, mert belepusztulunk, ha nem azt csináljuk, amire teremtve lettünk.

Pál nyakába varrom a ténylegesen eltelt majd kétezer esztendő? Igen. S azt kutatom, hogy volt-e forrása? Kellett lennie, mert mindannyian valamit folytattunk – Pál is.

De hátha nem is volt Pál számára Arábia!? És csak rövid időt töltött ott, aztán ment vissza Damaszkuszba, és ott töltötte el a három esztendőt. Sem Lukács, sem Pál nem mond egy szót sem a damaszkuszi három esztendőről. Már volt, aki azt találta ki, hogy akkor és ott tanult szakmát, amiből megéljen. Nevetséges. Harmincéves korunkban túl vagyunk már ezen. Más meg azt, hogy az arabokat misszionálta. Ennek sincs nyoma. Ismét más pedig azt, hogy három évet elmékedett arról a jézusi mondatról, hogy „Saul, Saul, miért üldözöl engem”. Pál három évig remeteskedik?! Nem ebből a fából faragták.

Valami hatásnak kellett őt érnie, amitől aztán meglölydült a fantáziája – s lett Saulból az emberiség Szent Pálja.

Lehet, hogy ekkor, a maga harmincas éve elején ez a gnózis még csak a sejtés embrionális állapotában van. De később majd kibontakozik. Magam is így voltam ezzel. Huszonégy éves koromban még hajlandó lettem volna kimenni a Donhoz ezredlelkésznek. De harmincas éveim elején már készen volt a Bokor zöld-filozófiája: megértettem a betlehem-i jászol szegénységét magáénak gondoló Jézust. És csak ötvenéves koromban készültem el *Keressétek az Isten Országát!* c. hatkötetes művemmel, amelyben már benne van Jézus egész megértett gondolatvilága. Voltak előzményeim.

*Sötét erdő sűrűjében élt egy remete.
Nyugalomban, magányában
született egy gyereke.*

Ez nem lehetséges. A páli gondolatvilág sem így született.